

Висновки. Вважаємо, що теорія егоцентричного мовлення (вербальний егоцентризм) відкриває нові аспекти щодо функціональної характеристики мовлення і його форм на етапі дошкільного дитинства, хоча дещо відмінних від тих, що склалися традиційно.

Водночас, на наш погляд, співвідношення егоцентричного і соціалізованого мовлення слугує на **подальше вивчення** різних експериментальних полях: у сімейному колі; в умовах дошкільних закладів освіти різного типу, в шкільному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика. – К.: – “Вища школа”, 2007.
2. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. – М., 1997.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – Санкт-Петербург: Союз, 1997.

УДК 159.9.072

СЕМАНТИЧНИЙ ДИФЕРЕНЦІАЛ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСОБИСТІСНОГО СМИСЛОУТВОРЕННЯ

Ярослава Василькевич
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті представлено метод семантичного диференціалу як процедуру аналізу психосемантики значень. Розглянуто можливості, варіанти використання, процедуру та способи інтерпретації методу. Проаналізовано обмеження й тенденції розвитку методик класу “семантичний диференціал”.

Ключові слова: експериментальна психосемантика, семантичний диференціал, метод латентного аналізу, модель семантичного простору, біполярні шкали, семантичний профіль.

В статті представлено метод семантического дифференциала как процедуры анализа психосемантики значений. Рассмотрены возможности, варианты использования, процедуру и способы интерпретации метода. Проанализированы ограничения и тенденции развития методик класса “семантический дифференциал”.

Ключевые слова: экспериментальная психосемантика, семантический дифференциал, метод латентного анализа, модель семантического пространства, биполярные шкалы, семантический профиль.

A method of semantic differential is presented as a procedure of the analysis of psycho semantic values. Possibilities and variants of the use, procedure and ways of method interpretation are considered. Limitation and progress of methods of class “semantic differential” trends is analyzed.

Key words: experimental psycho semantic, semantic differential, method of latent analysis, model of semantic space, bipolar scales, semantic type.

Постановка проблеми. Методика семантичного диференціалу базується на простій та ефективній математичній моделі індивідуальної свідомості – моделі семантичного простору. За цією моделлю різні суб’єктивні ознаки, якими користується людина при оцінці та порівнянні різних об’єктів дійсності, можна представити як координатні осі багатомірного простору. Тоді самі об’єкти будуть точками в цьому просторі, значення ознак цих об’єктів будуть відповідати координатам або проєкціям точок на осі, а суб’єктивні відмінності між об’єктами – відстаням між точками [3].

Семантичний диференціал визначається як метод кількісного та якісного індексування значень при вимірюванні емоційного ставлення індивідуума до об’єктів, при аналізі соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, суб’єктивно-особистісного смислу, розрізнення аспектів самооцінки тощо [2, с. 407].

Ця методика вперше була розроблена Ч. Осгудом як інструмент для досліджень із психології значень, проте його можливості для оцінки особистості, як зазначає А. Анастасі, були швидко усвідомлені [1, с. 501]. Семантичний диференціал дозволяє вимірювати конотативні значення, тобто смисли, психостани та психокорекції, які виникають між сприйманням стимула-подразника та осмисленою роботою з ними. Конотативне (афективне) виражає дещо суб’єктивне, індивідуальне та ціннісне, протиставляється денотативному (предметному) – об’єктивному, міжособистісному, пізнавальному. Аналогом конотативного значення у вітчизняній психології може вважатися поняття особистісного смислу, запропоноване О.М. Леонтьєвим [7].

Метод семантичного диференціалу дозволяє оцінювати не значення як знання про об’єкт, а додаткові конотативні значення, пов’язані з особистісним смислом, соціальними установками, оцінками, стереотипами та іншими емоційно насиченими, слабо структурованими й малоусвідомлюваними формами узагальнення.

Актуальність і розробленість проблеми. Семантичний диференціал як метод експериментальної психосемантики застосовується для побудови суб’єктивних семантичних просторів. Він широко використовується в соціології, психології, когнітології та психолінгвістиці при дослідженні емоційного ставлення індивіда до певних об’єктів, при вивченні соціальних уявлень, соціальної категоризації, ціннісних орієнтацій, суб’єктивно-особистісних смислів [3; 6; 7]. На разі розглядаються можливості та варіанти використання семантичного диференціалу для вивчення стереотипів і агитюдів у соціальній психології [5] та діагностики мотивів різних видів діяльності в організаційній психології [4]. Глибина психосемантична діагностика важлива для оцінки прихованої мотивації персоналу й, перш за все, для визначення лояльності співробітників. Методики психосемантичної діагностики мотивації служили критеріями оцінки ефективності різних психокорекційних програм [4; 5].

Мета статті. Проаналізувати семантичний диференціал як засіб психосемантичного аналізу особистісного смислоутворення, розглянути можливості та обмеження цього методу.

Виклад основного матеріалу. Семантичний диференціал як процедура аналізу психосемантики значень належить до методів латентного аналізу, тобто це процедура виявлення прихованих змінних (ознак), а також внутрішньої структури зв’язків між ними. Ч.Е. Осгуд запропонував і розробив метод семантичного диференціалу для психосемантичного аналізу особистісного смислоутворення.

Техніка призначалась для виміру відмінностей в інтерпретації понять досліджуваними. При цьому, як зазначає Л.Ф. Бурлачук, “малось на увазі те унікальне значення, яке дана особа, предмет, явище і т.д. набуло для обстежуваного індивіда в результаті його життєвого досвіду [2, с. 407]”.

Семантичний диференціал розглядався як комбінація методу контрольованих асоціацій і процедур шкалювання. Для диференціювання пропонується поняття (ряд понять), а також набір біполярних шкал, заданих прикметниками. Респондент повинен дати оцінку диференційованому об’єктові за кожною із запропонованих біполярних семибальних шкал. У відповідь на слово в респондента виникає деяка реакція, котра виявляє певну подібність з реакцією поведінковою, свого роду готовність до поведінки, дещо опосередковуюче поведінку [6]. Асоціації респондента зі стимулом спрямовуються заданими біполярними шкалами. Функції цих шкал такі: 1) вони допомагають вербалізувати реакцію на той чи інший стимул; 2) сприяють концентрації уваги на певних властивостях цього стимулу, які представляють інтерес для дослідження; 3) з їх допомогою відкривається можливість порівняння оцінок, даних різними респондентами різним об’єктам [6].

Оцінки понять за окремими шкалами корелюють між собою, і за допомогою факторного аналізу їх можна згрупувати у фактори. Психологічним механізмом, який забезпечував взаємозв’язок і групування шкал у фактори, Ч. Осгуд вважав явище синестезії.

Синестезія – психологічний феномен, який полягає у виникненні відчуттів однієї модальності під впливом подразника іншої модальності. Наприклад, переживання кольорових образів у відповідь на музичну фразу. Механізми синестезії лежать в основі метафоричних переносів у таких виразах як “бархатний голос”, “кисла фізіономія”, “темна особистість” і т.п. На думку О.Р. Лурії, фізіологічні механізми синестезії, які забезпечують такі кросмодальні переходи, задані тим, що стимуляція деякої модальності поступає не тільки в спеціфичні для неї проєкційні зони мозку, але й в неспеціфичні для неї проєкційні зони інших модальностей. На основі сприймання однієї модальності реконструюється цілісний інтермодальний образ. Американський психолог Л. Маркс розглядає синестезію як універсальну форму домовної категоризації, яка забезпечує узагальнення на рівні організму [3].

У дослідженнях синестезії Ч. Осгуд шукав зв’язки між синестезією, з одного боку, та мисленням і мовою – з іншого. Результати експериментальних робіт дозволили зробити висновок, що образи, виявлені в синестезіях, тісно пов’язані з метафорами мови, і все це є основою різних семантичних відношень. Метафора в мові, а також музично-кольорова синестезія можуть бути описані “як паралельне вирівнювання двох або більше вимірів досвіду”, які визначаються за допомогою пар протилежних прикметників [5].

Семантичний диференціал – це стандартизована, дискретна процедура для вимірювання конотативних значень будь-якого даного концепту в семантичній пам’яті конкретної людини. Кожен концепт оцінюється за 7-бальною графічною шкалою як більш тісно пов’язаний з одним або іншим із пари полюсів шкали. Для кожного концепту застосовується серія – переважно з 15 або більше – біполярних шкал, заданих словами, які виражаються антонімічними прикметниками. Кореляційний і факторний аналіз первинного набору з 50 розроблених Ч. Осгудом шкал виявив *три основних фактори*: 1) *фактор оцінки*

з високими навантаженнями за такими шкалами як “хороший – поганий”, “приємний – неприємний”, “добрий – злий”, “веселий – сумний”, “чесний – нечесний”, “корисний – некорисний”, “чистий – брудний”; 2) *фактор сили*, виявлений у таких шкалах як “сильний – слабкий”, “великий – малий”, “важкий – легкий”, “товстий – тонкий”; 3) *фактор активності*, ідентифікований в таких шкалах як “активний – пасивний”, “швидкий – повільний”, “гострий – тупий”, “гарячий – холодний”. Фактор оцінки є найбільш вагомим, пояснює найбільший відсоток загальної дисперсії.

Хороший	— : — : — : — : — : — : —	Поганий
Чистий	— : — : — : — : — : — : —	Брудний
Жорсткий	— : — : — : — : — : — : —	Добрий
Повільний	— : — : — : — : — : — : —	Швидкий
Корисний	— : — : — : — : — : — : —	Некорисний
Напружений	— : — : — : — : — : — : —	Розслаблений
Сильний	— : — : — : — : — : — : —	Слабкий
Великий	— : — : — : — : — : — : —	Малий

Рис. 1. Фрагмент методики семантичного диференціалу.

Методика семантичного диференціалу проілюстрована на рис. 1. Оцінюючи концепт, наприклад “батько”, респондент ставить галочку у відповідному сегменті кожної шкали.

Відповіді за семантичним диференціалом можна аналізувати кількома способами. При кількісній обробці оцінкам за кожною шкалою можуть приписуватися числові значення від 1 до 7 або від -3 до +3. Якщо одне із двох протилежних значень ознаки позначити як x , а інше – як y , то 7 поділок за шкалою (у напрямку зліва направо) можуть бути інтерпретовані як: -3... значно виражене x ; -2... виражене x ; -1... трохи помітне x ; 0... ні x , ні y (або x і y в однаковій мірі); +1... трохи помітне y ; +2... виражене y ; +3... значно виражене y . Тоді можна виміряти загальну подібність будь-яких двох концептів для окремої людини або групи виходячи з їх положення на всіх шкалах. Конотативні значення всіх концептів, оцінених однією людиною, можна проаналізувати через обрахунки “показника” кожного концепту за трьома головними факторами (“оцінка – сила – активність”). Так, на шкалі з числовими значеннями від -3 до +3 концепт “мій брат” у конкретної людини може отримати, наприклад, -2 за фактором оцінки; 0,1 за фактором сили та 2,7 за фактором активності [1].

Оцінка значення поняття в шкалі семантичного диференціалу дозволяє помістити його в точку семантичного простору. Положення точки характеризується двома основними показниками: спрямованістю від початку координат – нейтральної позиції шкали (якісна характеристика, поляризація ознаки); віддаленістю від початку координат (кількісна характеристика, інтенсивність). Чим довший вектор віддаленості від точки семантичного простору від нейтральної позиції, тим інтенсивніша реакція та більш значуще для досліджуваного оцінюване поняття.

Оцінювані поняття (стимули) можуть бути представлені у вигляді семантичного профілю: ламаної лінії, яка з’єднує відмічені досліджуваними точки на кожній біполярній шкалі.

Ступінь подібності або відмінності оцінюваних об'єктів можна представити кількісно, виходячи з моделі семантичного простору за семантичною відстанню між відповідними точками об'єктів у семантичному просторі:

$$D(x, y) = \sqrt{\sum d(x_i, y_i)^2}$$

де $D(x, y)$ – семантична відстань між об'єктами x і y ;

x_i, y_i – різниця між координатами двох точок, які представляють значення об'єктів X і Y за фактором [2, с. 408].

Ця формула дозволяє оцінювати відстані між значеннями різних понять у одного й того ж досліджуваного або групи, порівнювати оцінки одного й того ж об'єкта кількома досліджуваними або групами, а також виявляти динаміку, зміни в оцінках якогось об'єкта в одного досліджуваного або групи з врахуванням факторів часу та обставин.

Семантичний диференціал – це метод, який дає можливість отримати необхідну інформацію, не використовуючи при цьому стандартні об'єкти й стандартні шкали. Мається на увазі, що не існує “тесту семантичного диференціалу” як такого. У залежності від цілей конкретного дослідження підбираються певні об'єкти та шкали.

Концепти для оцінювання можуть вибиратися у відповідності до будь-якої проблеми, яка вивчається. Респондентів можна, наприклад, попросити оцінити: а) самих себе, членів своїх сімей, друзів, колег по роботі, вчителів або суспільних діячів; б) членів різних етнічних або культурних груп; в) представників різних професій; г) різноманітні заняття, такі як навчання чи спортивні ігри; д) абстрактні поняття, такі як любов, ненависть, мир, хвороба; е) назви товарів або торгові марки; ж) радіо- чи телепрограми [1].

Семантичний диференціал застосовувався в найрізноманітніших контекстах, у дослідженнях із таких проблем, як клінічна діагностика й терапія, вибір професії, культурні відмінності та реакції споживачів на товари й торгові марки.

Семантичний диференціал можна використовувати для діагностики мотивів різних видів діяльності [4]. Для розв'язання цієї задачі досліджуваному пропонується оцінити за допомогою набору шкал ряд понять, які характеризують, з одного боку, різні види діяльності, наприклад, “моя робота” і “моє навчання”, а з іншого боку, цінності та потреби, такі як “моє захоплення”, “цікаве заняття”, “досягнення успіху” і т.п. Список понять може модифікуватися в залежності від конкретної задачі. В результаті обробки поняття представляються у вигляді точок у багатовимірному семантичному просторі, між якими вираховуються відстані. Відстані між точками обернено пропорційні ступеню подібності між відповідними поняттями в самосвідомості досліджуваного. Семантична близькість понять характеризує подібність емоційних ставлень до них досліджуваних, ступінь суб'єктивної ідентичності понять, яка виражається в подібності профілів їх шкальних оцінок. Оскільки ряд понять відповідає деяким людським потребам, то ступінь їх близькості з поняттями, що позначають певні види діяльності, характеризує відповідні потреби як мотиви даних видів діяльності. Таким чином, відстані між емоційно значущими поняттями можуть бути показниками потреб, задоволення яких мотивує конкретні види діяльності. Прорангувавши ряд понять, які характеризують потреби людини, за ступенем їх близькості до оцінюваного

поняття (яке виражає деяку діяльність), можна визначити провідні мотиви, їх ієрархію для будь-якого виду діяльності. Наприклад, чим менша відстань між поняттям “моя робота” і такими поняттями, як “моє захоплення”, “цікаве заняття”, “повага оточуючих”, “матеріальне благополуччя” та ін., тим більше виражена спрямованість людини на роботу, оскільки поняття роботи при цьому ідентифікується із значущими для більшості людей поняттями. Причому чим тісніше та чи інша цінність пов'язана з діяльністю, тим більша питома вага відповідної потреби в спонуканні до цього виду діяльності.

Разом із широкими можливостями метод семантичного диференціалу має також певні обмеження. Основне його обмеження полягає в тому, що ми маємо справу з декларованою вербальною реакцією респондента. Розміщення стимулів у семантичному просторі виявляється викривленим під впливом, наприклад, соціальної бажаності або інших механізмів такого роду.

Задаючи список шкал для оцінки об'єктів, експериментатор мимоволі нав'язує оцінки якостей, такі лінії диференціації вихідного матеріалу, які можуть бути й невластивими самому досліджуваному. І навпаки, запропонований вихідний список шкал може не відображати властивості об'єктів, релевантні для досліджуваного. Цей недолік частково нівелюється за рахунок того, що при побудові семантичного простору одиницями опису об'єктів є не окремі шкали, а фактори узагальнення множини шкал. Тому відсутність якоїсь шкали, яка відображає ціннісну для суб'єкта властивість, може компенсуватися наявністю інших шкал, що входять у цей же фактор [3, с. 68].

Універсального семантичного диференціалу не існує. Його відносять до методів вивчення випадку, оскільки він дозволяє проникати в унікальний контекст життя індивіда. У залежності від завдання дослідження та вибірки досліджуваних необхідно проводити побудову семантичного простору в кожному конкретному випадку.

Висновки. Семантичний диференціал використовується в психологічній діагностиці як допоміжний методичний прийом аналізу індивідуального та групового розуміння змісту понять, емоційних стосунків, настанов тощо. На основі методу семантичного диференціалу будуються різні діагностичні методики. Не припиняється робота із вдосконалення самої методики.

Перспективи подальших розвідок. Виділяються наступні тенденції розвитку методик класу “семантичний диференціал”: 1) перехід від побудови універсальних семантичних просторів, які диференціюють лексику із найрізноманітніших понятійних класів, до побудови часткових семантичних просторів для вузьких понятійних класів; 2) розширення засобів опису аналізованих об'єктів; 3) перехід від побудови просторів на основі середньо групових даних випадково відібраних досліджуваних до побудови семантичних просторів, які характеризують групу досліджуваних, об'єднаних за контрольованою ознакою (статтю, віком, соціальною приналежністю і т.д.), або до побудови індивідуальних семантичних просторів, які відображають диференційно-психологічні аспекти особистості досліджуваного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастаси А. Психологическое тестирование. 7-е междунар. изд. / Анна Анастаси, Сюзан Урбина. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с. – (Серия “Мастера психологии”).
2. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. 3-е изд. / Л.Ф. Бурлачук. – СПб. : Питер, 2007. – 688 с. – (Серия “Мастера психологии”).

3. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 208 с.
4. Соломин И. Л. Экспресс-диагностика персонала / И. Л. Соломин. – СПб. : Речь, 2008. – 280 с.
5. Социальная психология: Практикум: Учеб. пособие для студентов вузов / Г. М. Андреева, Е. А. Аксенова, Т. Ю. Базаров и др. ; под ред. Т. В. Фоломеевой. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 480 с.
6. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт / А. Г. Шмелев. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.
7. Эткинд А. М. Опыт теоретической интерпретации семантического дифференциала / А. М. Эткинд // Вопросы психологии. – 1979. – №1. – С. 17–27.

УДК 159.9.018

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ НЕЗАВЕРШЕНИХ РЕЧЕНЬ

Геннадій Дьяконов, Тетяна Слободяник
(*Кіровоград, Україна*)

У статті розглядається діалогічний підхід до розробки проективної методики незавершених речень і виділяється три рівні проективно-діалогічної діагностики (об'єктний, суб'єктний та інтерсуб'єктний), кожний з яких представлений декількома шкалами-параметрами особистісно-комунікативної діагностики. Особлива увага звертається на характеристику особливостей об'єктного рівня проективно-діалогічної діагностики.

Ключові слова: діалогічний підхід, проективна методика, рівні діагностики, параметри, об'єктний, суб'єктний, інтерсуб'єктний.

В статье рассматривается диалогический подход к разработке проективной методики незавершенных предложений и выделяется три уровня проективно-диалогической диагностики (объектный, субъектный и интерсубъектный), каждый из которых представлен несколькими шкалами-параметрами личностно-коммуникативной диагностики. Особое внимание уделяется характеристике особенностей объектного уровня проективно-диалогической диагностики.

Ключевые слова: диалогический подход, проективная методика, уровни диагностики, параметры, объектный, субъектный, интерсубъектный.

In the article is examined a dialogic approach to the working out of projective methods of uncompleted sentences and three levels of projective-dialogic diagnostics (objective, subjective and intersubjective) are distinguished, each of which is presented by a few scales-parameters of personality-communicative diagnostics. The special attention is paid to the description of characteristic features of objective level of projective-dialogic diagnostics.

Key words: dialogic approach, projective methods, level of diagnostics, parameters, objective, subjective and intersubjective.